

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้าง
 คุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง”
 สำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาโรงเรียนบ้านศรีเวินชัย
 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครพนม เขต 2*
 PARTICIPATORY ACTION RESEARCH FOR DEVELOPMENT OF
 A CURRICULUM FOR ENHANCING DESIRABLE CHARACTERISTICS OF
 “DEKDEE SRIWERNCHAI IN A SUFFICIENCY WAY” FOR ELEMENTARY SCHOOL
 STUDENTS AT BAN SRIWERNCHAI SCHOOL UNDER NAKHON PHANOM PRIMARY
 EDUCATION SERVICE AREA OFFICE 2

สัณทิตย์ ขอนบุรี*, พัทธนันท์ ชมภูณูช, ปุณทริกา น้อยนนท์

Santhit Chonburee*, Phattanan Chomphunuch, Puntarika Noinon

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร สกลนคร ประเทศไทย

Faculty of Education, Sakon Nakhon Rajabhat University, Sakon Nakhon, Thailand

*Corresponding author E-mail: rsamorrit@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพ ปัญหา และความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและครูในโรงเรียนบ้านศรีเวินชัยเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรเสริม 2) พัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” และ 3) ศึกษาผลการใช้หลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” โดยใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 6 ขั้นตอน กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้บริหารครูโรงเรียนบ้านศรีเวินชัย จำนวน 9 คน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 38 คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) โรงเรียนไม่มีหลักสูตรเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น นักเรียนขาดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ คณะครูและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความต้องการจัดทำหลักสูตรเสริมและปลูกฝังให้นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 2) หลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” มีองค์ประกอบ 8 องค์ประกอบ และมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด และ 3) ผลการทดลองใช้หลักสูตร พบว่า 3.1) นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์หลังเรียนด้วยหลักสูตรเสริมสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ที่ร้อยละ 70 3.2) ผลการประเมินหลักสูตรโดยใช้รูปแบบ CIPP ด้านบริบท โรงเรียนและชุมชนมีความต้องการหลักสูตรด้านปัจจัยนำเข้า มีความเหมาะสมกับผู้เรียน ด้านกระบวนการ หลักสูตรมีความเหมาะสม ด้านผลผลิต นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” สูงขึ้น และ 3.3) ผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและนักเรียน มีความพึงพอใจต่อหลักสูตรอยู่ในระดับมากที่สุด

คำสำคัญ: การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, หลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์, วิถีพอเพียง, นักเรียนระดับประถมศึกษา

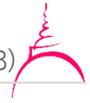
Abstract

This research aimed to 1) Study the conditions, problems, and needs of stakeholders and teachers at Ban Sriwenchai School regarding the development of a curriculum, 2) Develop a curriculum for enhancing desirable characteristics of “Dekdee Sriwenchai in A Sufficiency Way.”, and 3) Study the results of the implementation of the developed curriculum. Using a participatory action research process with 6 steps. The target group consists 9 administrators, teachers from Ban Sriwenchai School, and 38 stakeholders. Quantitative data were analyzed using percentage, mean, and standard deviation, while Qualitative data were analyzed using content analysis. The findings revealed that: 1) The school lacks a curriculum related to the sufficiency economy or local wisdom philosophy. Students were found to lack desirable characteristics. Both teachers and stakeholders expressed a strong need to develop a supplementary curriculum that instills such values in students. 2) The curriculum for enhancing desirable characteristics consisted of eight components and was rated at the highest level of appropriateness. and 3) The trial implementation of the curriculum showed that: 3.1) Students demonstrated desirable characteristics at a level exceeding the 70% benchmark. 3.2) The evaluation results of the curriculum using the CIPP model: Context, schools, and communities need curricula to enhance desirable characteristics. Input is appropriate for students. Process, the curriculum was appropriate. Products, Students’ desirable characteristics under the theme significantly improved. and 3.3) Administrators, Teachers, stakeholders, and students expressed the highest satisfaction with the curriculum.

Keywords: Participatory Action Research, Curriculum for Enhancing Desirable Characteristics, A Sufficiency Way, Elementary School Students

บทนำ

แผนยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579) ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมากำหนดเป็นวิสัยทัศน์สำคัญความว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยมีเป้าหมายในการสร้างความยั่งยืนให้แก่ประชาชนทุกภาคส่วนในสังคมยึดถือและปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในยุทธศาสตร์ที่ 3 ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน มุ่งเน้นการปลูกฝังระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ (สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, 2561) ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถนำพาประเทศไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนในอีก 20 ปีข้างหน้าได้จำเป็นต้องปรับแนวคิดการจัดการศึกษา (Conceptual Design) ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579 ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาเยาวชนไทยให้สามารถดำเนินชีวิตท่ามกลางวิถีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจ โดยมุ่งเน้นปลูกฝังค่านิยมที่ดีในการดำเนินชีวิต ส่งเสริมให้เป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะอยู่อย่างพอเพียง มีความพอประมาณ มีเหตุผล รอบคอบ มีคุณธรรม มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวและปรับตัวเพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2560)

ปัจจุบันเมื่อประเทศไทยเข้าสู่ยุคทุนนิยม และเทคโนโลยี สภาพสังคม และวิถีชีวิตประชาชนก็เปลี่ยนไป จากเดิม พฤติกรรมของเด็กและเยาวชนมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมสู่ภาวะเสื่อมถอยจากหลาย สาเหตุหลายประการที่เป็นปัจจัยให้เด็กและเยาวชนอยู่ในสถานการณ์ที่น่าวิตก เด็กและเยาวชนไทยถูกหล่อหลอม ให้ยึดติดกับบริโภคนิยม มีพฤติกรรมการกินการอยู่ฟุ้งเฟ้อ มีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย ใช้ชีวิตแสดงถึงความทันสมัย ด้วยการใช้นวัตกรรมราคาแพงมีระดับ แต่งตัวตามแฟชั่นเลิศหรู เดินเที่ยวตามห้าง นอนดึก ตื่นสาย ขาดเรียน หนี โรงเรียน ขอบก้อเรื่องยกพวกตีกัน ตั้งแก๊งมอเตอร์ไซด์แข่งกันกันอย่างเอาเป็นเอาตายบนท้องถนนในยามค่ำคืน เป็นที่เดือดร้อนแก่ผู้คน (ผดุง จิตเจื้อจุน, 2562) ซึ่งพิศาล เครือลิต ได้เสนอแนวทางการแก้ปัญหาเหล่านี้ โดยการ น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีและปรับตัวเพื่ออยู่ในสังคมได้ อย่างมีความสุขด้วยการพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะอยู่อย่างพอเพียงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการมุ่งพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนา คุณลักษณะของนักเรียน (พิศาล เครือลิต, 2565)

จากการศึกษาสภาพโดยทั่วไปของชุมชนและโรงเรียนบ้านศรีเวินชัย พบว่า คนในชุมชนบ้านศรีเวินชัย ยึดถือประเพณีที่สำคัญและสืบทอดต่อกันมา คือ ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ สำคัญเอาไว้ คือ ด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม/ประเพณีท้องถิ่น ด้านหัตถกรรม ด้านจักสาน ด้านความเชื่อโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ ด้านช่าง ฯลฯ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ผลิตภัณฑ์เด่นของหมู่บ้าน คือ ผ้าฝ้าย มัดหมี่ และผ้าขาวม้า ชาวบ้านมีความรัก สามัคคี ร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านให้น่าอยู่จนเป็นหมู่บ้านที่เข้มแข็ง และ ดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยในปี 2563 บ้านศรีเวินชัยได้รับรางวัลชนะเลิศ การคัดเลือกหมู่บ้านเข้มแข็ง ตามแนวทางแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง (หมู่บ้าน อยู่เย็น) จังหวัดนครพนม ประจำปี 2563 และสำหรับโรงเรียน บ้านศรีเวินชัยมีสภาพแวดล้อมภายนอกและสภาพแวดล้อมภายใน ดังนี้ ด้านจุดแข็ง โรงเรียนกำหนดนโยบาย โดยการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกฝ่าย ทำให้ได้รับความร่วมมือด้วยดี และนักเรียนมีความรู้เหมาะสมกับวัยทำให้ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข ด้านจุดอ่อน มีดังนี้ 1) โรงเรียนกำหนดวิสัยทัศน์ และพันธกิจชัดเจน แต่นำไป ปฏิบัติยังไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์เท่าที่ควร และไม่มีการจัดการเรียนรู้อิงท้องถิ่น 2) นักเรียนบางส่วนยังขาด คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทำให้มีผลต่อการจัดการศึกษาในภาพรวม ด้านโอกาส ประชาชนร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่นส่งผลให้นักเรียนมีแบบอย่างที่ดี ด้านอุปสรรค มีดังนี้ 1) วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้การช่วยเหลือ เกื้อกูลในสังคมลดน้อยลง 2) ชุมชนมีรายได้น้อย มีผลกระทบต่อการส่งเสริมการจัดการศึกษา จากข้อมูลดังกล่าว ของโรงเรียนและชุมชนบ้านศรีเวินชัย พบสภาพปัญหา คือ โรงเรียนไม่มีหลักสูตรสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น และ นักเรียนบางส่วนยังขาดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่โรงเรียนและชุมชนต้องการ ส่วนชุมชนเนื่องจากเป็นหมู่บ้าน ที่เข้มแข็ง และดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญที่ต้องการ ให้คนรุ่นหลังสืบทอดและรักษาเอาไว้ ด้วยการให้ลูกหลานได้เรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและ ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นรากเหง้าของตนเอง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” โดยการน้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและ ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของนักเรียนให้รู้จักอยู่อย่างพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน มีความรอบรู้ และมีคุณธรรม จริยธรรมอันเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ชุมชนและครูโรงเรียนบ้านศรีเวินชัย ต้องการให้เกิดขึ้นกับนักเรียนโรงเรียนบ้านศรีเวินชัย รวมถึงให้นักเรียนสืบทอด และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ ของชุมชนบ้านศรีเวินชัยให้คงอยู่ตราบชั่วลูกชั่วหลาน โดยใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา หลักสูตร โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ชุมชนและครูในโรงเรียนบ้าน ศรีเวินชัยต้องการตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะของผู้เรียนโรงเรียนบ้านศรีเวินชัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและครูในโรงเรียนบ้านศรีเวินชัย เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง”
2. เพื่อพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง”
3. เพื่อศึกษาผลการใช้หลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง”

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และปรับขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ของนักการศึกษา ดังนี้ 1) สำราญ กำจัดภัย และคณะ 2) ชัชวาลย์ ทัดศิวิชัย 3) ไพโรจน์ ชลารักษ์ และ 4) ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ ทำให้ได้ขั้นตอนดำเนินการวิจัย 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นสร้างทีม โดยมีขั้นตอน ดังนี้ 1) เพิ่มพูนความรู้ของผู้วิจัย โดยศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรเสริมและแนวคิด หลักการ กระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 2) กำหนดกลุ่มเป้าหมาย คือ โรงเรียนบ้านศรีเวินชัย ผู้บริหาร และคณะครูโรงเรียนบ้านศรีเวินชัย 3) สร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมาย โดยการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียน ติดต่อประสานงานกับผู้อำนวยการโรงเรียน และพบปะกับครูทุกคนในโรงเรียนเพื่อชี้แจงรายละเอียดของโครงการวิจัย พร้อมทั้งสอบถามความต้องการเข้าร่วมการวิจัย ประสานความร่วมมือ และสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และ 4) การเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ร่วมวิจัย เพื่อสร้างความเข้าใจ กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และบทบาทหน้าที่ของผู้ร่วมวิจัย รวมทั้งแนะนำแนวคิด หลักการ ความสำคัญ และขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผู้มีส่วนร่วม คือ ทีมผู้วิจัย ประกอบด้วย ผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้อำนวยการโรงเรียน และคณะครูโรงเรียนบ้านศรีเวินชัย จำนวน 8 คน ซึ่งเป็นบุคลากรในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนที่มีความเข้มแข็งและดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญที่ควรสืบทอดและรักษาเอาไว้ รวมถึงทีมผู้วิจัย มีจำนวน 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ประเด็นคำถามสำหรับใช้สอบถามความต้องการเข้าร่วมการวิจัย รายละเอียดโครงการ

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นสำรวจสถานการณ์ โดยมีขั้นตอน ดังนี้ 1) ผู้วิจัยกำหนดประเด็นที่ต้องการสำรวจ ประกอบด้วย สภาพ ปัญหา และความต้องการเกี่ยวกับหลักสูตรเสริมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 2) นำประเด็นที่ต้องการสำรวจเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ และ 3) ผู้วิจัยสรุปผลการสำรวจ

ผู้มีส่วนร่วม 1) ทีมผู้วิจัย 2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 38 คน ประกอบด้วย นักเรียนที่เป็นหัวหน้าห้อง จำนวน 6 คน ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 12 คน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 7 คน ประชาชนท้องถิ่น จำนวน 10 คน และผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหลักในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ประเด็นที่ต้องการสำรวจเกี่ยวกับสภาพ ปัญหาและความต้องการด้านหลักสูตรและด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดกับนักเรียน บันทึกการประชุม

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อสรุป สภาพ ปัญหาและความต้องการด้านหลักสูตรและด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ชุมชนและโรงเรียนต้องการ

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นวางแผนการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” โดยมีขั้นตอน ดังนี้ 1) ร่วมกำหนดพฤติกรรมบ่งชี้คุณลักษณะอันพึงประสงค์ 2) ร่วมกำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” และ 3) การจัดทำแผนพัฒนา

หลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง”

ผู้มีส่วนร่วม 1) ทีมผู้วิจัย 2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 38 คน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมชุดเดียวกันกับขั้นตอนที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ร่างพฤติกรรมบ่งชี้คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ร่างองค์ประกอบของหลักสูตรเสริม และร่างแผนพัฒนาหลักสูตรเสริมฯ

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อสรุปเกี่ยวกับพฤติกรรมบ่งชี้คุณลักษณะอันพึงประสงค์ องค์ประกอบของหลักสูตร และแผนพัฒนาหลักสูตรเสริมฯ

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นปฏิบัติการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” โดยมีขั้นตอน ดังนี้ 1) การพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” โดยดำเนินการ ดังนี้ 1.1) ทีมผู้วิจัยร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน 1.2) จัดทำร่างหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” 1.3) ตรวจสอบคุณภาพของร่างหลักสูตรโดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารการศึกษา จำนวน 1 คน ด้านหลักสูตรและการสอน จำนวน 2 คน ด้านการบริหารการศึกษาระดับสถานศึกษา 1 คน และด้านการจัดการเรียนการสอน จำนวน 1 คน 1.4) ปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรตามข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และ 1.5) จัดทำเอกสารประกอบหลักสูตรและตรวจสอบคุณภาพ โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน พร้อมทำการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และ 2) การนำหลักสูตรไปทดลองใช้ เป็นการนำหลักสูตรไปจัดกิจกรรมตามคู่มือประกอบการนำหลักสูตรฯ ไปใช้

ผู้มีส่วนร่วม 1) ทีมผู้วิจัย 2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 38 คน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมชุดเดียวกันกับขั้นตอนที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบประเมินความเหมาะสมของหลักสูตร และแบบประเมินความเหมาะสมของเอกสารประกอบหลักสูตร สร้างแบบประเมินลักษณะเป็นมาตรฐานประมาณค่า 5 ระดับ มีการให้คะแนนตามระดับความเหมาะสม 5, 4, 3, 2 และ 1 ซึ่งหมายถึง มีความเหมาะสมมากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ตามลำดับ ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการวัดและประเมินผล 2 คน และด้านหลักสูตรและการสอน 3 คน และทำการคัดเลือกข้อที่ผ่านเกณฑ์ที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป (สำราญ กำจัดภัย, 2562) ซึ่งจากผลการวิเคราะห์มีค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 1.00

การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แล้วนำค่าเฉลี่ยไปเทียบกับเกณฑ์เพื่อใช้ในการแปลความหมาย ดังนี้ มีความเหมาะสมมากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด

ขั้นตอนที่ 5 ขั้นติดตามและประเมินผล โดยดำเนินการ ดังนี้ 1) จัดทำแผนติดตามและประเมินผล การพัฒนาหลักสูตรเสริม 2) ใช้เครื่องมือติดตามและประเมินผลการพัฒนาหลักสูตร และ 3) ให้ข้อมูลย้อนกลับแก่ผู้เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการวางแผนปรับปรุง

ผู้มีส่วนร่วม 1) ทีมผู้วิจัย 2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 36 คน ประกอบด้วย นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 8 คน ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 8 คน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 7 คน ประชาชนท้องถิ่น จำนวน 10 คน และผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1) แบบประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน สร้างแบบประเมินลักษณะเป็นการประเมินพฤติกรรมแล้วให้คะแนนตามระดับการปฏิบัติ 3, 2, 1 และ 0 ซึ่งหมายถึง ปฏิบัติดีเยี่ยม ดี ผ่าน และไม่ผ่าน ตามลำดับ ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน ซึ่งได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 1.00 2) แบบสัมภาษณ์การประเมินหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” ด้านกระบวนการ จำนวน 2 ฉบับ (สำหรับครูผู้สอน, สำหรับประชาชนท้องถิ่น) สร้างแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure interview) ตรวจสอบความเหมาะสม

ของข้อคำถามและความตรงเชิงเนื้อหา โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน ซึ่งได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 1.00 และได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ 3) แบบประเมินหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีวินชัย ในวิถีพอเพียง” ด้านกระบวนการ สำหรับนักเรียน สร้างแบบประเมินลักษณะเป็นมาตรฐานค่า 5 ระดับ มีการให้คะแนนตามระดับความเหมาะสม 5, 4, 3, 2 และ 1 ซึ่งหมายถึง มีความเหมาะสมมากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ตามลำดับ ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน ซึ่งได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 1.00 และ 4) แบบสอบถามความพึงพอใจต่อหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีวินชัย ในวิถีพอเพียง” จำนวน 3 ฉบับ (สำหรับผู้บริหารและครูผู้สอน, ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย, นักเรียน) สร้างเป็นมาตรฐานค่า 5 ระดับ มีการให้คะแนนตามระดับความพึงพอใจ 5, 4, 3, 2 และ 1 ซึ่งหมายถึง มีความพึงพอใจมากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ตามลำดับ และตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน ซึ่งได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 1.00 และได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ ในการหาคุณภาพของเครื่องมือใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) และทำการคัดเลือกข้อที่ผ่านเกณฑ์ที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป (สำราญ กำจัดภัย, 2562)

การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ 1) เปรียบเทียบคุณลักษณะอันพึงประสงค์หลังเรียนด้วยหลักสูตรเสริมเทียบกับเกณฑ์ร้อยละ 70 ของคะแนนเต็ม โดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ร้อยละ (Percentage) 2) ประเมินหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีวินชัย ในวิถีพอเพียง” โดยใช้รูปแบบ CIPP โดยการประเมินด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า และด้านผลผลิต ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ส่วนด้านกระบวนการ ใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และ 3) วิเคราะห์ความพึงพอใจต่อหลักสูตร โดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ขั้นตอนที่ 6 ขั้นสรุปบทเรียน โดยดำเนินการ ดังนี้ 1) การถอดบทเรียน 2) การถอดตัวของผู้วิจัย

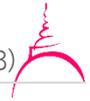
ผู้มีส่วนร่วม 1) ทีมผู้วิจัย 2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 36 คน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมชุดเดียวกันกับขั้นตอนที่ 5 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบบันทึกการถอดบทเรียน

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อให้เห็นเหตุปัจจัย ทั้งภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อการพัฒนาหลักสูตรเสริม ผลที่เกิดขึ้น กระบวนการสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จ ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ และการต่อยอดหลักสูตร

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย มีผลการวิจัย ดังนี้

1. สภาพ ปัญหา และความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและครูในโรงเรียน พบว่า ด้านสภาพ โรงเรียนจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ มีการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าประสงค์เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้อย่างชัดเจน และบ้านศรีวินชัยเป็นหมู่บ้านที่เข้มแข็งและดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญที่ควรสืบทอดและรักษาเอาไว้ ด้านปัญหา โรงเรียนบ้านศรีวินชัยจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และไม่มีหลักสูตรเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น ใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนค่อนข้างน้อย นักเรียนบางส่วนยังขาดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทำให้มีผลต่อการจัดการศึกษาในภาพรวม และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stake Holder) เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาค่อนข้างน้อย ด้านความต้องการ คณะครูและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความต้องการจัดทำหลักสูตรเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น และการปลูกฝังคุณธรรมให้

นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 5 คุณลักษณะ ประกอบด้วย ซื่อสัตย์ มีวินัย ขยันหมั่นเพียร อยู่อย่างพอเพียง และจิตสาธารณะ

2. ผลการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” พบว่า มืองค์ประกอบที่สำคัญ 8 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ที่มาและความสำคัญของหลักสูตร 2) หลักการของหลักสูตร 3) จุดมุ่งหมายของหลักสูตร 4) คุณลักษณะอันพึงประสงค์ 5) โครงสร้างของหลักสูตร 6) แนวทางการจัดกิจกรรม 7) สื่อและแหล่งเรียนรู้ และ 8) การวัดและการประเมินผล และผลการประเมินความเหมาะสมของหลักสูตรเสริม โดยผู้เชี่ยวชาญ 5 คน ภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.95$, S.D. = 0.22)

3. ผลการทดลองใช้หลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” ที่พัฒนาขึ้น ปรากฏผล ดังนี้

3.1 ผลการเปรียบเทียบคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนหลังเรียนด้วยหลักสูตรเสริมเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ที่ร้อยละ 70 ของคะแนนเต็ม ปรากฏผลดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการเปรียบเทียบคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 หลังเรียนด้วยหลักสูตรเสริมเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ที่ร้อยละ 70 ของคะแนนเต็ม (วัดด้วยแบบประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์) จำแนกเป็นรายบุคคล

นักเรียนคนที่	คุณลักษณะอันพึงประสงค์หลังเรียน (คะแนนเต็ม 3)	ค่าเฉลี่ยร้อยละ	เทียบกับเกณฑ์ ร้อยละ 70 ของคะแนนเต็ม
1	3	100.00	สูงกว่าเกณฑ์
2	3	100.00	สูงกว่าเกณฑ์
3	3	100.00	สูงกว่าเกณฑ์
4	2.78	92.67	สูงกว่าเกณฑ์
5	3	100.00	สูงกว่าเกณฑ์
6	2.78	92.67	สูงกว่าเกณฑ์
7	2.78	92.67	สูงกว่าเกณฑ์
8	3	100.00	สูงกว่าเกณฑ์

จากตารางที่ 1 พบว่า คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนที่เรียนด้วยหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์หลังเรียนสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ที่ร้อยละ 70 ของคะแนนเต็ม จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 100

3.2 ผลการประเมินหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” โดยใช้รูปแบบ CIPP ซึ่งดำเนินการประเมินหลักสูตรด้านบริบทและด้านปัจจัยนำเข้าด้วยวิธีการประชุมเชิงปฏิบัติการ ด้านกระบวนการด้วยการสัมภาษณ์และการประเมินด้วยแบบประเมิน และด้านผลผลิต ด้วยวิธีการถอดบทเรียน พบว่า

3.2.1 ด้านบริบท (C) สรุปได้ว่า โรงเรียนและชุมชนมีความต้องการหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และคุณลักษณะที่ต้องการให้เกิดกับนักเรียนมี 5 คุณลักษณะ ประกอบด้วย ซื่อสัตย์ มีวินัย ขยันหมั่นเพียร อยู่อย่างพอเพียง และจิตสาธารณะ

3.2.2 ด้านปัจจัยนำเข้า (I) สรุปได้ว่า คู่มือการจัดกิจกรรมพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” สื่อและแหล่งเรียนรู้ เครื่องมือที่ใช้ในการวัดและประเมินผลคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ครูผู้สอน ปรากฏวิทยุท้องถิ่น และเวลาเรียน มีความเหมาะสมกับผู้เรียน

3.2.3 ด้านกระบวนการ (P) จากการสัมภาษณ์ครูผู้สอน และปราชญ์ท้องถิ่น สรุปได้ว่า มีความเหมาะสม และจากความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อคุณภาพของหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.86$, S.D. = 0.41)

3.2.4 ด้านผลผลิต (P) สรุปได้ว่า นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” สูงขึ้น ได้มีการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันด้วยการประพฤติปฏิบัติตนดีขึ้น และมีความภาคภูมิใจใน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง

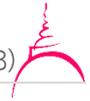
3.3 ผลการศึกษาความพึงพอใจของร่วมวิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” พบว่า ผู้บริหารและครูผู้สอน มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.69$, S.D. = 0.47) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.54$, S.D. = 0.68) และนักเรียน มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.82$, S.D. = 0.39)

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย มีประเด็นสำคัญในการอภิปรายผล ดังนี้

1. สภาพ ปัญหา และความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและครูในโรงเรียน พบว่า บ้านศรีเวินชัยเป็น หมู่บ้านที่เข้มแข็ง และดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ ที่ต้องการให้คนรุ่นหลังสืบทอดและรักษาเอาไว้ ส่วนโรงเรียนไม่มีหลักสูตรเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น และนักเรียนขาดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ คณะครูและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความต้องการจัดทำหลักสูตรเสริมและปลูกฝังให้นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ จะเห็นได้ว่าสภาพของ ชุมชนและโรงเรียนมีความเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียน เนื่องจากมีแหล่งเรียนรู้ที่ดีและมีบุคคลต้นแบบ ที่เป็นปราชญ์ท้องถิ่น และชุมชนก็มีความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานักเรียนให้มีความรู้เกี่ยวกับ วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นรากเหง้าของตนเอง และเป็นผู้มีความรู้คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ที่โรงเรียนและชุมชนต้องการ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจึงต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรที่จะใช้พัฒนา นักเรียนให้มีคุณลักษณะดังกล่าว สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 มาตรา 27 ระบุว่า ให้สถานศึกษาขึ้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตาม วัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึง ประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ, 2542)

2. หลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” มีองค์ประกอบของ หลักสูตร 8 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ที่มาและความสำคัญของหลักสูตร 2) หลักการของหลักสูตร 3) จุดมุ่งหมาย ของหลักสูตร 4) คุณลักษณะอันพึงประสงค์ 5) โครงสร้างของหลักสูตร 6) แนวทางการจัดกิจกรรม 7) สื่อและ แหล่งเรียนรู้ และ 8) การวัดและการประเมินผล สอดคล้องกับ คุณภาพ วรรณศิลป์ ที่ได้สรุปองค์ประกอบของ หลักสูตร ประกอบด้วย สิ่งสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) จุดประสงค์ของหลักสูตร 2) เนื้อหาวิชาหรือประสบการณ์ 3) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และ 4) การประเมินผล ซึ่งแต่ละองค์ประกอบเหล่านี้ไม่อาจกำหนดขึ้นได้ โดยอิสระ จะต้องกำหนดให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันและกัน เพื่อให้การดำเนินงานทุกขั้นตอนสอดคล้องและ บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการอย่างต่อเนื่อง (คุณภาพ วรรณศิลป์, 2560) และสังัด อุทรานันท์ ได้กล่าวว่ องค์ประกอบอื่น ๆ ของหลักสูตรที่นอกเหนือจากองค์ประกอบหลัก 4 องค์ประกอบ คือ วัตถุประสงค์ เนื้อหาสาระ หรือประสบการณ์ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการประเมินผลแล้ว ควรเพิ่มเติมองค์ประกอบของหลักสูตรเสริม ดังนี้ 1) เหตุผลและความจำเป็นของหลักสูตร 2) แนวทางการจัดการเรียนการสอน และ 3) แนวทางการใช้สื่อ

การเรียนการสอน (สงัด อุทรานันท์, 2532) ได้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ลัดสะหมี พอนไซ ที่หลักสูตรมี 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ที่มาและความสำคัญของหลักสูตร 2) หลักการของหลักสูตร 3) จุดมุ่งหมายของหลักสูตร 4) กรอบความฉลาดทางดิจิทัลที่ต้องการพัฒนา 5) โครงสร้างเนื้อหาของหลักสูตร 6) แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และ 7) การวัดและประเมินผล (ลัดสะหมี พอนไซ, 2565) กล่าวได้ว่าหลักสูตรที่มีองค์ประกอบครบถ้วนสมบูรณ์จะแสดงให้เห็นถึงคุณภาพและสามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ผลการทดลองใช้หลักสูตรเสริม พบว่า 1) คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ประกอบด้วย ซื่อสัตย์ มีวินัย ขยันหมั่นเพียร อยู่อย่างพอเพียง และจิตสาธารณะ ของนักเรียนหลังเรียนด้วยหลักสูตรเสริมสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ที่ ร้อยละ 70 ของคะแนนเต็ม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ในการดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนได้ดำเนินการจัดกิจกรรมตามแนวคิดการพัฒนาด้านจิตพิสัยของ Krathwohl, D. R. et al. ที่ได้พัฒนาแนวคิดการพัฒนาด้านจิตพิสัย โดยผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังคุณลักษณะค่านิยมที่พึงประสงค์จนถึงระดับที่สามารถปฏิบัติได้จนเป็นนิสัย (Krathwohl, D. R. et al., 1973) ซึ่งมีขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 5 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 ขั้นรับรู้ (Receiving) เป็นขั้นตอนที่สร้างการรับรู้ประสบการณ์ของคุณลักษณะอันพึงประสงค์ทั้ง 5 ประการ ที่จะปลูกฝังแก่ผู้เรียนให้เกิดความสนใจ ขั้นที่ 2 ขั้นตอบสนอง (Responding) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้แบบร่วมมือและช่วยเหลือกันและเกิดการตอบสนองต่อกิจกรรมการเรียนรู้คุณลักษณะอันพึงประสงค์ทั้ง 5 ประการ ขั้นที่ 3 ขั้นเห็นคุณค่า (Valuing) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ในการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ทั้ง 5 ประการ ขั้นที่ 4 ขั้นจัดระบบ (organization) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและจัดระบบความคิดตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ทั้ง 5 ประการ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และขั้นที่ 5 ขั้นเกิดกิจนิสัย (Characterization) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนปฏิบัติตนตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ทั้ง 5 ประการ อย่างสม่ำเสมอและกระทำต่อเนื่องจนเกิดเป็นกิจนิสัย สอดคล้องกับผลการวิจัยของ วิจิตรพรรณ ลาภะ ที่พบว่า นักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้หลักสูตรเสริม มีคะแนนจากการทำแบบวัดจิตสาธารณะหลังเรียนสูงกว่า ก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีนักเรียนที่ได้คะแนนจากการทำแบบวัดหลังเรียนผ่านเกณฑ์ ร้อยละ 75 ของคะแนนเต็ม จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 95.24 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ คือ ร้อยละ 75 ของนักเรียนทั้งหมด (วิจิตรพรรณ ลาภะ, 2557) 2) ผลการประเมินหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” โดยใช้รูปแบบ CIPP พบว่า ด้านบริบท (C) สรุปได้ว่า โรงเรียนและชุมชนมีความต้องการหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และคุณลักษณะที่ต้องการให้เกิดกับนักเรียนมี 5 คุณลักษณะ ประกอบด้วย ซื่อสัตย์ มีวินัย ขยันหมั่นเพียร อยู่อย่างพอเพียง และจิตสาธารณะ ด้านปัจจัยนำเข้า (I) สรุปได้ว่า คู่มือการจัดการกิจกรรมพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” สื่อและแหล่งเรียนรู้ เครื่องมือที่ใช้ในการวัดและประเมินผลคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ครูผู้สอน ปราชญ์ท้องถิ่น และเวลาเรียน มีความเหมาะสมกับผู้เรียน ด้านกระบวนการ (P) สรุปได้ว่า มีความเหมาะสม และจากความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อคุณภาพของหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านผลผลิต (P) สรุปได้ว่า นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” สูงขึ้น ได้มีการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันด้วยการประพฤติปฏิบัติตนดีขึ้น และมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง สอดคล้องกับ บุญเลี้ยง ทุมทอง ได้กล่าวไว้ว่า การประเมินโดยใช้รูปแบบ CIPP ทำให้ทราบสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษามีอะไรบ้าง สภาพการณ์ที่คาดหวังกับสภาพที่แท้จริงในสภาพแวดล้อมดังกล่าวเป็นอย่างไร มีความต้องการหรือปัญหาอะไรบ้างที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองหรือแก้ไข ได้ข้อมูลมาช่วยตัดสินใจว่าจะใช้ทรัพยากรหรือสรรพกำลังต่าง ๆ ที่มีอยู่เพื่อให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้อย่างไร จะขอความช่วยเหลือด้านทรัพยากรและสรรพกำลังจากแหล่งภายนอกหรือไม่ จะใช้วิธีการจัดการเรียนการสอนแบบใดดี ได้ข้อมูลที่จะช่วยในการตัดสินใจด้านการนำหลักสูตรไปใช้ปฏิบัติจริง ๆ และตรวจสอบว่าผลที่เกิดขึ้นกับนักเรียนนั้น

เป็นไปตามที่คาดหวังเอาไว้มากทีเดียว การประเมินผลผลิตนี้จะให้ข้อมูลที่ช่วยในการตัดสินใจว่า จะเก็บรักษาไว้ เลิกใช้หรือปรับปรุงแก้ไขใหม่ (บุญเลี้ยง ทุมทอง, 2554) และ 3) ผลการศึกษาความพึงพอใจของผู้ร่วมวิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” พบว่า ผู้บริหารและครูผู้สอน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” อยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า หลักสูตรเกิดขึ้นจากความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจของทุกฝ่าย ประกอบด้วย ผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จึงทำให้ได้หลักสูตรที่ตรงกับความต้องการของทั้งโรงเรียนและชุมชน และในหลักสูตรประกอบด้วยกิจกรรมที่น่าสนใจ นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข และเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทั้ง 5 ประการ นอกจากนี้ ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนเป็นการจัดกิจกรรมตามแนวคิด การพัฒนาด้านจิตพิสัยของ Krathwohl, D. R. et al. ที่มีขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 5 ชั้น ได้แก่ ชั้นรับรู้ ชั้นตอบสนอง ชั้นเห็นคุณค่า ชั้นจัดระบบ และชั้นเกิดกิจนิสัย (Krathwohl, D. R. et al., 1973) ซึ่งเป็นขั้นตอนการจัดกิจกรรมที่ได้รับ การยอมรับว่าเป็นขั้นตอนที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ได้จริง นอกจากนี้ หลังการจัดกิจกรรมแต่ละกิจกรรม ผู้เรียนยังมีส่วนในการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของตนเอง และของเพื่อน ร่วมกับคุณครูและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจกรรมด้วย จึงทำให้เกิดความพึงพอใจต่อหลักสูตร สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ภักดี เอื้อราษฎร์ ที่พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ครูและผู้ปกครองมีความพึงพอใจต่อการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (ภักดี เอื้อราษฎร์, 2555) สอดคล้องกับผลการวิจัยของ พันทิวา กุมภีโร ที่พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรมด้วยหลักสูตร อยู่ในระดับมากที่สุด (พันทิวา กุมภีโร, 2560) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ทัสริน โตนุช ที่พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้โดยใช้หลักสูตรเสริม อยู่ในระดับมาก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (ทัสริน โตนุช, 2561)

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยนี้สรุปได้ว่า 1) ชุมชนบ้านศรีเวินชัยดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญที่ต้องการให้นักเรียนหลังสืบทอดและรักษาเอาไว้ ส่วนโรงเรียนไม่มีหลักสูตรเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น นักเรียนขาดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ คณะครูและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความต้องการจัดทำหลักสูตรเสริมและปลูกฝังให้นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 2) หลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้นมี 8 องค์ประกอบและมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด 3) ผลการทดลองใช้หลักสูตรเสริม พบว่า 3.1) ทำให้นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ประกอบด้วย ซื่อสัตย์ มีวินัย ขยันหมั่นเพียร อยู่อย่างพอเพียง และจิตสาธารณะ หลังเรียนสูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 70 3.2) ผลการประเมินหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” โดยใช้รูปแบบ CIPP พบว่า ด้านบริบท (C) โรงเรียนและชุมชนมีความต้องการหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และคุณลักษณะที่ต้องการให้เกิดกับนักเรียนมี 5 คุณลักษณะ ประกอบด้วย ซื่อสัตย์ มีวินัย ขยัน หมั่นเพียร อยู่อย่างพอเพียง และจิตสาธารณะ ด้านปัจจัยนำเข้า (I) คู่มือการจัดกิจกรรมพัฒนาคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” สื่อและแหล่งเรียนรู้ เครื่องมือที่ใช้ในการวัดและประเมินผลคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ครูผู้สอน ปรากฏท้องถิ่น และเวลาเรียน มีความเหมาะสมกับผู้เรียน ด้านกระบวนการ (P) มีความเหมาะสม และจากความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อคุณภาพของหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านผลผลิต (P) นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ในวิถีพอเพียง” สูงขึ้น

ได้มีการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันด้วยการประพฤติปฏิบัติตนดีขึ้น และมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง และ 3.3) ผู้บริหารและครูผู้สอน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อหลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้นอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ดังนี้ 1) ความสำเร็จของการพัฒนาหลักสูตรเกิดจากผู้บริหารโรงเรียนเห็นความสำคัญและให้การส่งเสริม สนับสนุน คณะครูในโรงเรียนมีความมุ่งมั่น ตั้งใจ และให้ความร่วมมือในการพัฒนาหลักสูตร และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้ใจ ยอมสละเวลาร่วมแสดงความคิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ และให้ความร่วมมือในการพัฒนาหลักสูตรและพัฒนาผู้เรียน การพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ “เด็กดีศรีเวินชัย ไนวิถีพอเพียง” จึงเป็นการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายอย่างแท้จริง 2) ผลการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ประกอบด้วย ชื่อสัตย์ มีวินัย ขยันหมั่นเพียร อยู่อย่างพอเพียง และจิตสาธารณะ ของนักเรียนในแต่ละกิจกรรมอยู่ในระดับดีขึ้นไป โดยมีคุณลักษณะที่นักเรียนได้แสดงพฤติกรรมให้เห็นมากที่สุด คือ คุณลักษณะ ที่ 2 มีวินัย และคุณลักษณะที่ 5 จิตสาธารณะ ส่วนพฤติกรรมที่แสดงให้เหลือน้อยที่สุด คือ ชื่อสัตย์ จึงควรให้ความสำคัญและเป็นจุดเน้นที่จะต้องจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณลักษณะนี้ให้มากขึ้น และ 3) ระยะเวลาที่ใช้ในการจัดกิจกรรมของแต่ละกิจกรรม สามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม รวมทั้งสามารถปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนกิจกรรมบางอย่างได้ตามเห็นสมควร แต่ต้องไม่ขัดต่อหลักการของหลักสูตร หรือขั้นตอนการจัดกิจกรรมที่ระบุไว้ในการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน และข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป ได้แก่ 1) การศึกษาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนในครั้งนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้เท่านั้น ไม่ได้เป็นการศึกษาผลระยะยาว ดังนั้น ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาในระยะยาวเพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการและพฤติกรรมระดับคงทนของคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนตามแนวทางการดำเนินชีวิตประจำวัน 2) กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่เป็นวงจรในการวางแผนทางและปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพัฒนา ดังนั้น จึงควรมีการนำกระบวนการวิจัยปฏิบัติ การแบบมีส่วนร่วมไปใช้ในพัฒนาผู้เรียนด้านความรู้และด้านทักษะ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้และทักษะที่ตรงกับความต้องการของโรงเรียนและชุมชน เนื่องจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการเลือกความรู้ และทักษะที่จะใช้พัฒนานักเรียน

เอกสารอ้างอิง

- คุณาพร วรณศิลป์. (2560). การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูด้วยรูปแบบผสมผสานเรื่อง การทำวิจัยในชั้นเรียน. ใน *ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.*
- ทสริน โตนุช. (2561). การพัฒนาหลักสูตรเสริม เรื่อง วิทยาศาสตร์สุขภาพกับความงามและการชะลอวัยเพื่อส่งเสริมความสามารถในการคิดแก้ปัญหาและการคิดสร้างสรรค์สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสาธิตในเขตกรุงเทพมหานคร. ใน *ดุชนิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.*
- บุญเลี้ยง ทุมทอง. (2554). การพัฒนาหลักสูตร. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผดุง จิตเจ็จน. (2562). สถานการณ์ปัจจุบันของเด็กและเยาวชนไทยนำวิตกในอนาคตยิ่งน่าเป็นห่วง. เรียกใช้เมื่อ 9 มกราคม 2566 จาก http://www.matichon.co.th/columnists/news_1313057
- พันทิวา กุมภีโร. (2560). การพัฒนาหลักสูตรเสริมตามแนวคิดการเรียนรู้แบบอิงบริบทโดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างทักษะและกระบวนการทางคณิตศาสตร์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. ใน *ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยหลักสูตรและการสอน. มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.*

- พิศาล เครือลิต. (2565). การพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะอยู่อย่างพอเพียงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น. ใน *คู่มือการศึกษาคุณผู้บัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน*. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ภักดี เอื้อราษฎร์. (2555). การเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักเรียน: การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กรณีโรงเรียนผดุงนารี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 26. ใน *คู่มือนิพนธ์ครุศาสตร์คุณผู้บัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการการศึกษา*. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ลัดสะหมี พอนไซ. (2565). การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อเสริมสร้างความฉลาดทางดิจิทัลของนักศึกษามหาวิทยาลัยสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. ใน *คู่มือนิพนธ์ปรัชญาคุณผู้บัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน*. มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- วิจิตรพรรณ ลาภะ. (2557). การพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างจิตสาธารณะ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4. ใน *คู่มือครุศาสตร์คุณผู้บัณฑิต สาขาวิชาการจัดการการศึกษาและการเรียนรู้*. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.
- สังัด อุทรานันท์. (2532). *พื้นฐานและหลักการพัฒนหลักสูตร*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2542). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579*. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.
- สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ 2561 - 2580*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ.
- สำราญ กำจัดภัย. (2562). *สถิติเพื่อการวิจัยด้านหลักสูตรและการสอน (ฉบับปรับปรุง)*. สกลนคร: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- Krathwohl, D. R. et al. (1973). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals Handbook II: Affective Domain*. London: Longman.